

Yazı Başlığı : Dîn-i İslâm'da Hedef-i Münâkaşa Olan Mesâil

Müellif: Mustafa Sabri Efendi

Dergi: Beyanülhak, Cilt 1 Sayı 8

Tarih: 10 Teşrînisânî 1324

(Altıncı nüshadan ma ba'd)

Buraya kadar serd ve irâdına lüzum gördüğümüz mukaddimât artık hitâm bulmuştur. Bundan sonra maksûd-i mev'uda şüru' ediyoruz.

Evvel emirde mevzubahsimiz olacak mesâil [ki serlevhamızı teşkil eden unvan altında yazdığımız makalenin birincisinde tadâd edilmişti] hakkında matmah-ı nazarımız yalnız talîlât-ı akliye ciheti olacaktı. Yani mesâil-i mezkûreye ait olan ahkâm-ı şeriyemizin münhasıran akıl ve hikmetle tevafuku cihetini teşrik ve izâh edilerek bu meselelerin müstenid bulunduğu edille-i şeriyeye ve nakliyeden bahsedilemeyecekti. Çünkü mesâil-i mezkûreye karşı efkâr-ı hâzıra, bir kısmı (doğrudan doğruya müslümanla) bunları İslâm gibi akıl ve hikmeti istitbâ' eden bir dîn-i Âlînin ahkâm-ı fâzilasından olmak üzere kabul ve takdîs eylemek ve diğer kısmı ise müslümanlıkta mevcut olan bu gibi ahkâmın kavânîn-i ictimâiye-yi beşeriye ile itilâfî söz götürür bir halde olduğuna kail veyahut kısman mâil bulunmak üzere ancak ikiye ayrılabilceğini zannediyorduk.

Binaenaleyh bu mesailik vesâik-i şeriyyesinden bahse hiç hacet messetmez. Çünkü bu cihet malumdur, müsellemdir diyorduk. Halbuki şimdi bu cihet hakkında velev icmâlen beyân-ı malûmata mecburiyet, bir mecburiyet-i elîme hissediyoruz. Çünkü bugün anlamaya başlıyoruz ki mesâil-i mezkûre esâs-ı dîn-i İslâm'da mevcut olmadığı halde bunlar ulemanın mevzuâtından olarak ortaya atılmış ve o suretle müslümanların düş ve kabulüne tahmil edilmiş olmak fikrini gizli gizli taşıyan üçüncü bir kısım halk da mevcuttur. Biz böyle bir fikri iki nokta-ı nazardan şâyân-ı hayret ve nefret buluyoruz.

Birincisi: Bunların dîn-i İslâm hakkında vicdânlarına karşı hiçbir fikr-i samîmâne taşımadıkları hâlde o türlü bir fikir perverde ediyor görünerek [ ] 1][ ] sırr-ı celili üzere ulema-yı dîni

çürütmek suretiyle dîni baltalamak istediklerini bu yüzden bir dest-i adâvetin dîn-i İslâma doğru bir maharet-i hâinâne ile uzandığını hissetmiş oluyoruz.

İkincisi: Ahîran keşfettiğimiz fikr-i mezkûr şayet berâhenet üzerine değil de safvet ve samimiyet üzerine mübteni ise bu sefer de ulema-yı İslâm hakkında revâ görülen şu itimatsızlığa menşe' olabilmek için vücudu iktiza eden gaflet ve cehaletin ağılanacak kadar amik ve muzlim olması lazım geleceğini teemmül ediyoruz. Her şeyden haber vermek, herhangi bir hak ve hakikatin zuhuruna zamandan, mekandan her türlü bu'd ve mesafenin haylûletini hükümsüz bırakmak isteyen böyle bir zamanda ulema-yı İslâmiyenin meslekleri, mertebe-i mevsûkiyetleri hakkında bir fikr-i sahîh istihsâl edecek kadar malumattan mahrum adamlar, hem de alim geçinen adamlar bulunsun, çok şey...

O ulema-yı İslâmiye ki ahkâm-ı dîniyyeyi zabt ve itkân hususunda ibrâz ettikleri hizmet ve mesâi-i hayretbahşâyî cihân medeniyetinin istatistik defterleri, tab' makineleri, gramofon plakları ibraz edemedi. Onlar, müslümanların kitabı olan Kur'ân-ı Kerîmin harfine, noktasına, harekesine, Peygamberimiz Efendimizin şîve-i telaffuzuna, hangi meddi kaç elif miktarı çektiğine varıncaya kadar hafızalarında taşıyıp getirdiler. Ve'l-hâleti hâzihi elimizde bulunan mushaflar huffâzın mahfûziyetiyle tashih olunur. Bu şeref henüz Dünya'nın hiçbir kitabına nasip olmamıştır.

Ulema-yı İslâm Kitâbullah'tan sonra Peygamberlerinin bütün akvâl ve ef'âl-i celîlesini de zabıt hususunda muhayyeru'l-ukûl bir itina gösterdiler. Peygamberimiz Efendimiz (s.a.v) nasıl uyudu, nasıl aldı, nasıl sattı, ne yedi, ne içti, ne giyindi, ne söyledi, velhasıl müddet-i ömründe ne yaptı ise hemen cümlesini, defterlerine değil de yine hafızalarına kayd-ü naksettikten sonra herkes gördüğünü, işittiğini şerâit-i mahsusa-i rivâyeti haiz bulunan zevât-i mevsûkaya harfiyen söyleyip anlatarak hatta (□□□□) yerinde (□□□□) manaca birbirinden farklı olmayan iki kelime arasında bile bir nevi tereddüdü var ise onu de saklayıp söyleyerek ve o adam da tahammül-i hadîse ehliyeti olanlardan mülâki olduğu zevâta tevdi'-i keyfiyet eyleyerek ve **helümme cerra (Var kıyas eyle...)** bizim ile ahkâm-ı Şeriyemizin mebni'-i feyzânı olan Nebî-yi Zîşânımız arasında öyle alelade tarih sayfeleri gibi kağıttan değil de ilim ile, takva ile, hamiyet ile, madelet ile, iffetle, ahrârâne, fedâkârâne, bir himmet-i vecdiyyetle müzeyyen olan dimağlardan müteşekkil bir silsile-i tevassut tesis ettiler. Bir satr-ı zihayat oldu. Mesela kütüb-i ehâdisten herhangi bir tanesini elinize alsanız (□□ □□□□ □□□□□□ □□□□ □□ □□□□ □□ □□□□) (haddesenâ fûlanun an fûlanin an fûlanin ilâ ahiri) tarzında tesadüf

edeceğiniz tedkîkâta nazaran kendinizi şühûduyla, müzekkîleriyle (şahitlerin durumunu incleyen mahkeme görevlisi) bir mahkeme-i fevkalade zannedersiniz.

Ulema-yı İslâm bir hadîs-i şerîfi ahz-ü telakki için bir aylık yola gittiler ve bütün bu cümle-i ehâdisin ahvâlini, ulema ve ahlaken derece-i mevsûkiyetlerini tetkik etmek üzere müstakil bir fen, ve belki iki fen vaz' ve tedvin ettiler. Çünkü evvelâ usûl-i hadîs namını erdiğimiz ilimde görülen taksimat-ı ehâdis hemen yegane rûvâtı itibariyle husûle gelmiş olduğu gibi ilm-i ahvâli'r-rûvât namıyla bundan başka başlıca bir ilim daha vardır ki bu ilimler ilmü'l-hadîs değil de, adeta ilmü'l-muhaddisîn addolunmaya şayandır. Fakat vekâyi'-i alemin bir sicilli mesabesinde bulunan ilm-i tarihin mevsûkiyetini teminen yani başında mevzû' ve müdevven bir ilmü'l-müverrihîn var mıdır?

Tarihi rastgelen bir adam yazıyor ve tesadüf beğendiriyor. Bu müverrihin, hayatı müşevveş, tercüme-i hâlî bulanık olmak eserinin makbûliyetine mâni olmuyor. Yalnız yazdığı şeylerin muhâkemât-ı tarîhiyyesine bakılıyor. Kendisi nasıl adam olursa olsun, halbuki râvî-yi hadîs böyle midir ya? Onun ahvâli tamamen mazbut olacak, hayatı her türlü şaibelerden musaffâ bulunacak. Misalda münâkaşa olmamak kaidesine istinaden küçük mikyâsta bir numune arz edeyim: Sabık "Mîzân" (gazetesi) sahibi Murat Bey (Dağıstanlı Mizancı Murat) mukaddem bir tarih-i umûmî yazmış ve bu kitabı az çok rağbet ve itibar kazanmış olduğu halde ahîran Murat Beyin kendi tarih-i hayâtı bir çok tenkîdâta dûçâr olmuştur. Halbuki aynı tenkîdâta maruz olan bir adamın alem-i ilm-i İslâm'da tek bir hadîs rivayetini salâhiyeti olmadığı nazar-ı dikkat ve ibrete alınmak lazımdır. Bir de tarihin vekâyiden muktebes olması nihayet derecede sağlamlığını mucip olacak gibi görünüyorsa da tarih sahifelerine geçmek liyâkatini haiz olan vekâyi'-i mühimmeden ekserisi müverrihin gözü önünde cereyan etmemiş ve belki bir haylisi mahiyeti iktizasıyla perde-i kitmân arkasında îkâ' edilmiş şeyler olduğundan süver-i mütehâlîfe ve belki mütenâkizada zabtedildiği gibi her müverrihin zât ve muhîttibariyle bin türlü te'sîrât-ı hariciyeye ittibâdan kendini alamadığı görülmekte olması tehâlûf-i mezkûru içinden çıkılmayacak bir hâl-i işkâle iysâl eylemiştir. Bu karışıklık içinde bazen kuyûd-i resmiyeden [o da mevcut ise] istimdâd edildiği vaki ise de resmiyâtın da bir nevî tesir-i hârici-yi siyâsi halinde bulunmadığını kim temin edebilir?

Zaman ve mekan cihetiyle gözümüzün önünde addolunacak derecede bize yakın olan bir takım vekâyi'-i dahiliyemiz vardır ki suret-i vukû'u hakkında, teşa'üb (dallanıp budaklanmak) eden rivâyâtın sahih ve sakîmi halen nazarımızda cezmen tayîn edememiştir. Bir memleket

hakkında kendi vesâik-i tarihiyesi bu merkezde olunca memalik-i mütekâbilenin yekdiğeri hakkındaki tarihlerini kıyas ile anlamalıdır. Bununla beraber zabt-ı hakâik hususunda tarihin meslek-i acz-i nümûdunu şundan anlamalı ki bazen bir memlekete ait bir vak'anın girdbân-ı ihtilaf (ihtilaf girdapları) arasında hakikatine ittılâ' için, güya bî-terafîlik rüçhanıyla, vakaya uzaktan bakan memalik-i ecnebiye tarihleriyle istidlâl olunur. İşte tarihin vukuattan muktebes olması, vukuatın suret-i telâkkisine göre hakikati ne derecelere kadar ilâm veya ibhâm eylediğini düşünmek muktezâ-yı basirettir. Dîn-i İslâm ile ulema-yı a'lâmına bakınız ki bu gibi telekkiyât-ı muhtelifeden korktukları için ehâdis-i şerîfede naklun bi'l-ma'nâ caiz olup olmamasını büyük bir mes'ele halinde mevki'-i bahs ve tezekküre vaz' etmişler ve adem-i cevâza kâil olanların nükât-ı istidlâlinde (delil getirme noktalarından) birini de: (□□□ □□□□ □□□□ □□□ □□□ □□□ □□□ □□□ □□□ □□□ □□□) (Nazzarallahu imra'en semî'a minnâ şey'en febelleğahu kema semî'ahu fe-rubbe mubellağin ev'â min sâmi')[2] hadîs-i şerîfini teşkil eylemişlerdir.

Fi'l-hakîka, vekâyi yalan söylemediği için ondan iktibas edilen meânînin doğru olması lazım gelir. Fakat vekâyi aynı zamanda ne kadar olsa dilsizlikle de muttasıf olduğu cihetle yalan söylememekle beraber doğruyu da pek fasih bir surette tekellüm edemez. Fakat bakınız! Ehâdis-i Şerîfe rüvâtının, hem de sade öyle namus ve hamiyet sevkiyle değil[3] mahzâ Allah korkusuyla yalan söylemeyecek adamlardan intâcî hakkındaki şerâit-i müşkilpesendâne sayesinde yalan ihtimali bertaraf edilmiş ve bu suretle ehâdisin mehazları, yalan söylememekte vukuât kadar metîn ve ciddi ve fakat doğruyu harfiyen söylemek hususunda da vukuâtın giriftar olduğu kayd-ı ebkemiyetten (dilsizlik engelinden/sınırından) tamamen ve kemâlen azade bir halde bulunmuştur. Bir kere İslâm'da bu mehaz-ı mahsus-u mü'temenden ziyade güft-ü gûy-i tarîhiyeye (tarih dedikodularına) kapılmak seyyiesiyedir ki şî'iyet gibi bir tefrika-i uzmâ husule gelmiştir.

Vukuâtın hakâiki layık oldukları lisân-ı fesâhetle anlatamadığını tavzih maksadıyla hem de hadd-i zatında şayan-ı izâh bir mes'ele olmak cihetiyle şuracıkta bir misal zikredeyim: Fahreddin er-Râzî sûre-i Kâf tefsirinde mucizât-ı âliye-yi Nebevîye'den olan inşikâk-ı kamer meselesi hâdiseyi müşâhede eden ashâb-ı kiramdan mütselsilsen rüvât-ı sıdk-i semât vasıtasıyla menkul olduğundan bizce meczûm ve müteyakkin ise de şühûd-i umûmî olmak lazım gelen bu hâdiseyi dünyanın aktâr-ı sairesinde (farklı taraflarında) bulunan insanlar niçin tarihlerine kaydetmediler? tarzında bir sual irâd ettikten sonra buna, gayet basit olarak şu cevâbı vermiştir:

Hâdiseyi, esbâb-ı muiddesinden haberdar olmayarak uzaktan bi't-tesâdüf müşahede eden bunu bir hüsûf-i cüz'îye (kısmî ay tutulmasına) hamleder. Binaenaleyh şayan-ı ehemmiyet görmez.

Şimdi gelelim: Ulema-yı dîn, hümât-ı Şer'-i mübîn Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerinin bütün akvâl ve ef'âlini -beyan ettiğimiz veçhile- zabtetmekle de kalmayıp bu itibarlarını ashâb-ı kirâm hakkında dahi tamim ederek onların ahvalini de birer nümûne-i imtisâl ve istidlâl olmak üzere zabt ve tetkike çalıştılar. Bir asrın hitta'-i İslâmiyesine düşen insanların hemen bütün ahâd ve efrâdına varıncaya kadar yalnız isimlerini değil sahifeler dolusu tercüme-i hallerini yazdılar. Mücelledât-ı cesimeyi havi olan “Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe”[4] ve “el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe”[5] ve “el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb”lar[6] hangi himmetle vücuda geldi? Bütün bu himmetler, bu gayretler niçindi? Dolayısıyla ahkâm-ı İslâmiye'yi muhâfaza için değil mi? Tarihin mehd-i tekâmülü addolunan Avrupa ve bi'l-hâssa Almanya tarihlerinden bir tane gösterilebilir mi? Bir asrın bir kavmini, bütün efradıyla tanıttırın.

İşte mahza ahkâm-ı İslâmiye'yi, tagayyürden, içerisinde yabancı mevzuat ve bide'iyât karışmaktan muhafaza maksadıyla ulema-yı a'lâmın her müşkili iktihâm ederek, en uzak vesâil-i ihtimama kadar tevessül ederek sarfettikleri o himmet-i bülendâne o hizmet-i Hüdâpesendânedenden sonra bu dînde zayıat vücuduna ihtimal vermek veyahut ulemasına itimatsızlık göstermek pek ayıp, pek günah olur. Ulemanın hıfz-ı Ahkâm-ı Dîniye hususunda ibraz ettikleri o büyük himmetlerinden, o âlî hizmetlerinden haberdar olacak kadar dahi maarif-i İslâmiye ile münasebet peydâ edemeyenlerin yine o ulemaya karşı bir vaz'-ı istihfâf almaları cehlin dereke-i mükaabesine (en dip topuk çukuruna) bir nümûne olmak lazım geleceği gibi -yukarıda arz ettiğim veçhile bir desîse-i ihânetkârâneye (hain ruhlu bir karışıklık temin etmeye) müstenit değilse- tıpkı kirebve-i helâke (helâke giden çıkmaz yola) düşen bir adamın, kendisine uzanılan dest-i telhîsa (kurtarıcı ele) yapışmak hususunda tereddüt göstermesini andırır.

Şurasını söylemeden sözüme hitam vermeyelim ki menâkıb-ı âliyelerinden bir nebze-i icmâliyesi makâlemizi doldurmaya kifâyet ederek mukaddime-i kelâmımızda şürû'una özendiğimiz maksuda yer bırakmamış olan ulema ile muradımız -silsile-i beyânâtımızın suret-i intibâkından dahi anlaşılacağı üzere- (. . . . .) (Hayru'l-Kurûni karnî, sümme'lezîne yelûnehüm, sümme'llezîne

yelûnehüm)[7] hadîs-i şerîfine masadak olan sadr-ı İslâmla tabîin ve tebe'i- tabîin devirlerinde yetişen muhaddisîn ve müçtehidin-i kirâm hazerâtından başlayarak bu eser-i kemâli takip eden eslâf-ı güzînden ibaret olup yakın zamanlarda bu habl-i metîn (sıkı ve sağlam ip) mesâiyi göstererek dîn-i İslâm hakkında bilmemezlik ile itâle edilen elsine (uzatılan diller) met'âna cesaret verdiren ulema, muhît-i mebâhetimizden hariçtir. Sonra hele biz, kendimizi, öyle mahfel-i ihtifâlin nısf-i ne'âlinde bile yer aramak küstahlığından tebrie ederiz.

Mustafa Sabrî

Hazırlayan : Bayezid Mete

Editör : M.Salih Yıldız

İkaz: Bu yazının her hakkı mahfuzdur. Bu sebeple yazının bütün olarak bu sayfadan başka bir yerde neşredilmesi yasaktır. Ancak kaynak gösterilmesi (İKAN Akli İlimler Merkezi internet sitesinde yer aldığının ifade edilmesi) ve bu sayfaya doğrudan aktif bağlantı verilmesi şartıyla yazının kısa bir bölümü iktibas edilebilir. Bu yazının her türlü neşri, 5846 sayılı Kanun hükümlerine tabidir.

[1] Bu yazının her hakkı mahfuzdur. Bu sebeple yazının bütün olarak bu sayfadan başka bir yerde neşredilmesi yasaktır. Ancak kaynak gösterilmesi (İKAN Akli İlimler Merkezi internet sitesinde yer aldığının ifade edilmesi) ve bu sayfaya doğrudan aktif bağlantı verilmesi şartıyla yazının kısa bir bölümü iktibas edilebilir. Bu yazının her türlü neşri, 5846 sayılı Kanun hükümlerine tabidir.

Abdullah b. Amr b. As (r.a.)'den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
“Allah ilmi insanların kafalarından söküp çıkaracak kaldıracak değildir. Fakat ilmi, ilim adamlarını ortadan kaldırmak suretiyle kaldıracaktır. Sonuda hiç âlim kalmayacak ve insanlar cahil bilgisiz kimseleri kendilerine önder lider ve kurtarıcı

seçecekler ve onlara dini ve ilmi meseleler soracaklar onlar da cahilce fetva vererek hem kendileri sapıtmış hem de başkalarını saptırmış olacaklardır.”

[2] (مصنفه رحمه الله عليه في سنن أبيه، 2/2657، حسن-صحيح، عبد الله بن-مسعود رضى الله عنه) (Tirmizî, Sünen, 2657, Hasen-Sahih, Abdullah ibn-i Mes'ûd Radıyallahu Anh'ten mervî). “Hazret-i Allah benden bir şey işitip onu işittiği gibi (aslıyla ve hakkıyla) başkasına ulaştırmanın (rivayet edene) yüzünü ağartсын, nurlandırсын, nîce kendisine (rivayet) ulaşanlar vardır ki (benden) duyandan onu daha derinlemesine idrak eder.

[3] Müellif dipnotu : Zaten bence her hususta (Hazret-i) Allah korkusuyla müeyyed olmayan namus ve hamiyet tamamen şayân-ı itimad değildir.

[4] İbnü'l-Esîr kardeşlerden İzeddin İbnü'l-Esîr'in Ashâb'ın tercüme-i hâline dair telif ettiği “ormanın aslanları” manasında olan detaylı bir eser. Fazlası için:
<https://islamansiklopedisi.org.tr/usdul-gabe>

[5] Büyük Muhaddis İbn-i Haceri'l-Askalânî'nin Ashâb'ın tercüme-i hâline dair telif ettiği kapsamlı bir eser. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-isabe>

[6] Endülüs'ün büyük Maliki fakihi ve muhaddisi İbn-i Abdilberri'n-Nemerî'nin Ashâb'ın tercüme-i haline dair telif ettiği geniş bir eser. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-istiab>

[7] (مصنفه رحمه الله عليه في سنن أبيه، 2/2657، حسن-صحيح، عبد الله بن-مسعود رضى الله عنه) (Tirmizî, Sünen, 2657, Hasen-Sahih, Abdullah ibn-i Mes'ûd Radıyallahu Anh'ten mervî). “Hazret-i Allah benden bir şey işitip onu işittiği gibi (aslıyla ve hakkıyla) başkasına ulaştırmanın (rivayet edene) yüzünü ağartсын, nurlandırсын, nîce kendisine (rivayet) ulaşanlar vardır ki (benden) duyandan onu daha derinlemesine idrak eder.